

Rețelele sociale și rolul lor în societatea de astăzi

Lect. univ. dr. Cătălin VRABIE
Școala Națională de Studii Politice și Administrative
vcatalin@snsa.ro

Abstract. *Lumea se schimbă. Dacă generațiile precedente erau obișnuite să dialogheze „face to face”, astăzi spațiul public capătă o nouă dimensiune, denumită „face 2 face”. Obiceiul de a vorbi la telefon este astăzi înlocuit cu utilizarea aplicațiilor de social-media disponibile pentru telefoane mobile... Ce au de câștigat oamenii din comunitățile virtuale, altfel spus, ce îi face să continue să împărtășească informații cu alții, pe care probabil nu-i vor întâlni niciodată față în față? Răspunsul lui Marc A. Smith a fost: „capital social în rețea, capital de cunoaștere și comuniune” – oamenii pot pune puțin din ceea ce știu și ceea ce simt în rețeaua on-line și pot extrage cantități mai mari de cunoaștere și oportunități de socializare decât au investit. Lucrarea de față prezintă puțin din dinamica acestui nou model de comunicare și dimensiunea pe care acesta a căpătat-o astăzi.*

Cuvinte-cheie: social media, networking, e-democrație.

Introducere

România, anul 2004. Primesc un sms pe telefon: „Și dacă ramuri bat în geam/Și iese iarăși Bombo/Mă lepăd de el și de neam/Și emigrez în Congo”... odată cu mine milioane de alți utilizatori de telefoane mobile primesc acest mesaj. Interesant este că el nu are o sursă unică, este trimis din prieten în prieten, din telefon în telefon; un tsunami social – așa cum descrie Howard Rheingold în lucrarea *Smart mobs* fenomenul. Evident istoria mișcărilor sociale declanșate (sau întreținute) prin intermediul noilor tehnologii nu a început cu noi.

La 30 noiembrie 1999, echipele de demonstrații autonomi, dar conectați prin Internet care boicotau întâlnirea Organizației Mondiale de Comerț au folosit tactici de „roiuri”: telefoane mobile, Website-uri, laptopuri și computere *handheld* pentru a câștiga „Bătălia pentru Seattle”.

O violentă demonstrație politică din Toronto în primăvara lui 2000 a fost relatată de un grup ambulant de cercetători-jurnaliști care transmiteau pe Web imagini video digitale a tot ceea ce vedeau.

În septembrie 2000, mii de cetățeni din Marea Britanie, revoltați de o creștere bruscă a prețurilor la carburanți, au folosit telefoanele mobile, SMS-uri, e-mail-uri trimise de pe laptopuri și stații de emisie ale taxiurilor pentru a coordona grupuri dispersate care blocau livrarea de combustibili la benzinarii în cadrul unui protest politic fulger.

La 20 ianuarie 2001, președintele Filipinelor, Josef Estrada, a devenit primul șef de stat care a pierdut puterea în fața unei găști inteligente. Peste un milion de locuitori din Manila, mobilizați și coordonați de valuri de SMS-uri, s-au reunit la punctul de demonstrații pașnice „Puterea Poporului”, locul în care demonstrațiile pașnice înlăturaseră regimul Marcos în 1986. Zeci de mii de filipinezi s-au reunit pe bulevardul Epifanio de los Santos, cunoscut sub numele scurt Edsa, la un interval de o oră de la primele schimburi de mesaje-text: „Du-te pe Edsa, îmbrăcat în Negru”. În patru zile, peste un milion de cetățeni s-au prezentat, majoritatea îmbrăcați în negru. Estrada a căzut. Legenda „Generației txt” lua naștere.

După apariția instrumentelor de dezvoltare specifice Web 2.0 (anul 2005) precum portalurile de social-media, wiki sau bloguri putem spune, pe bună dreptate, că cetățeanul are un rol central în participarea lui la actul guvernării.

Povestea președintelui în exercițiu al Statelor unite ale Americii, Barack Obama, a început în 2007, când Chris Hoge (fost coleg de cameră la Harvard cu Mark Zuckerberg și care l-a ajutat pe acesta în dezvoltarea multor caracteristici a platformei Facebook) a acceptat să lucreze pentru, pe vremea aceea, senatorul de Illinois. Acesta știa cum rețelele sociale transformaseră viața în campusurile universitare și acum voia să folosească această putere a comunității informaționale pentru Obama. Rezultatele au fost spectaculoase, până în iunie 2008, campania

puternică a lui Clinton fusese învinsă de noul model. Barack Obama a fost propulsat ca fiind candidatul preferat a Generației Net¹.

În Egipt în vara anului 2013, mișcarea „6 aprilie”, o organizație care se declara prodemocratică, a generat, folosind Facebook-ul mișcări de masă în rândul civililor. Ea le cerea egiptenilor, prin mesaje pe telefoanele mobile și pe Internet, să nu se sperie de reacția forțelor de ordine și să continue protestele.

Alegerile prezidențiale din România anului 2014 sunt un exemplu în sine. Președintele actual, Klaus Iohannis, a câștigat în turul doi în fața contracandidatului sau (care aparent era favorit) prin folosirea agresivă a mediului online. Mesaje postate pe Facebook, provenite din surse necunoscute și totodată greu de identificat, dar transmise din prieten în prieten, și care astfel au câștigat încrederea utilizatorilor, i-au făcut pe tineri – utilizatori de Internet, să meargă la vot și să(-) voteze. Iată astfel că lumea se schimbă. Dacă generațiile precedente erau obișnuite să dialogheze „face to face”, astăzi spațiul public capătă o nouă dimensiune, denumită „face 2 face” (adesea identificată pe rețelele de socializare cu: ☺2☺). În fiecare zi, tot mai mulți dintre noi conversăm mai mult prin intermediul Internetului, a mesajelor sms, telefoniei etc... Încet încet spațiul cibernetic invadează spațiul fizic care, până acum, era singurul care ne asigura confortul de care aveam nevoie.

Cu toții începem să înțelegem că nu numai informația ne dă putere, ci modul în care ne poziționăm în rețea, de felul în care suntem percepuți de ceilalți internauți. Pentru a exemplifica, dau exemplul portalului eBay. Aici poți califica gradul de încredere a unui „partener de afaceri”. Acest calificativ îi va influența acestuia viitoarele „afaceri”. Modelul a fost preluat și adaptat și de portaluri românești precum ocazii.ro, mercador.ro etc.

Personal, am început să realizez existența semnelor revoluției sociale în Tokyo în anul 2005 (mult mai târziu decât mulți alți cercetători – poate și datorită vârstei). Atunci am observat pentru prima dată că tinerii în metrou foloseau mai mult timp uitându-se la telefonul mobil, decât vorbind la el. Ba mai mult, ceva ce ulterior a început să devină un motiv de iritare în București, atunci când suna telefonul, priveau în jur rușinați de disconfortul creat celor din jur (disconfort cauzat evident de semnalul sonor). Vederea acestui comportament m-a făcut să recunosc instantaneu că tehnologia va schimba curând viața în maniere pe care nu reușeam încă să mi le imaginez.

Obiceiul de a trimite mesaje a ajuns și la noi curând, fiind astăzi înlocuit cu utilizarea aplicațiilor de *social-media* disponibile pentru telefoane mobile... sms-uirea fusese doar un mic semnal de avertizare a schimbărilor ce trebuiau să apară.

¹ Don Tapscott (2009). *Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation*, McGraw-Hill Professional Publishing.

Dacă învățăm să recunoaștem semnele, le vedem pretutindeni: coduri de bare, coduri QR (pe care tot în Tokyo le-am văzut prima dată – chiar și pe cărțile de vizită), cartele cu benzi magnetice sau carduri pe tehnologie NFC (Milutinovic et al., 2013). Piesele acestui enorm puzzle există pretutindeni în jurul nostru, dar poate nu unite într-o imagine coerentă (pentru a continua enumerația vreau să amintesc: codurile wireless prezente astăzi peste tot, aplicația SETI cu care milioane de oameni ajută la decodificarea mesajelor recepționate din spațiu etc.).

Totul se complică

Cu mulți ani în urmă, în timp ce mi se dădeau explicații pentru realizarea unui proiect în cadrul unui masterat a cărui cursuri le frecventam, profesorul Baltac mi-a dat un sfat în stilul său didactic caracteristic: „Calculatorul” a spus el, „înseamnă nu numai ca utilizatorul să știe să-i folosească aplicațiile, ci să le găsească și utilitatea”. Părea de la sine înțeles, însă era un sfat bun deoarece stabilea prioritățile. Nu mi-a zis nimic de ce instrumente software să folosesc, la ce nivel, sau alte asemenea pentru că aceste lucruri erau considerate implicite.

Desigur, trebuia să știi cum se lucrează cu aplicațiile, însă cel mai important este să realizezi cum îți ușurează viața aplicația respectivă; acest sfat se aplică atât profesioniștilor cât și amatorilor în operarea sau programarea calculatoarelor.

Totuși, ca un medicament greșit utilizat, cu deriva actuală a mijloacelor de utilizare în masă, cu inflația lor, cu intoxicarea non-stop, supra-informarea, absența regularizării, manipulările de tot felul, polemicile de dragul polemicilor, informația a devenit, de asemenea un soi de otravă pe cât de lentă pe atât de incontrollabilă și contradictorie. Un medicament capabil să te facă dependent, stresat și în cele din urmă, bolnav.

Am spus medicament, pentru că totuși mijloacele media pot acționa împotriva anxietăților noastre, furnizând soluții în cazul problemelor cotidiene. Nenumărate emisiuni, unde experții în toate, dau sfaturi în legătură cu orice, forumurile și chat-urile unde internauții împărtășesc din experiențele lor celor care-și exprimă suferința, sunt tratamente eficiente pentru teama cetățeanului în fața destinului său.

Dacă îndepărtăm aspectele pur tehnologice pentru a ne concentra asupra mecanismelor sociale, știm ca pentru un anumit fenomen să se manifeste trebuie intervenit încă în primele verigi ale lanțului, astfel că investiția în educație (sub orice formă) consider că este cea mai importantă. Programele școlare, universitare sau cele paralele cu învățământul public, ajută în mod cert dar sunt de departe insuficiente.

Transmutația

Pe măsură ce tot mai mulți oameni de pe stradă sau din mijloacele de transport în comun petrec din ce în ce mai mult timp vorbind cu alți oameni care nu sunt prezenți fizic, natura spațiilor publice și alte aspecte ale geografiei sociale se schimbă sub ochii noștri. Unele dintre aceste schimbări vor aduce beneficii stării de bine a societății, altele o vor eroda.

Ce au de câștigat oamenii din comunitățile virtuale, altfel spus, ce îi face să continue să împărtășească informații cu alții pe care probabil nu-i vor întâlni niciodată față în față? Răspunsul lui Marc A. Smith a fost: „capital social în rețea, capital de cunoaștere și comuniune” – oamenii pot pune puțin din ceea ce știu și ceea ce simt în rețeaua on-line și pot extrage cantități mai mari de cunoaștere și oportunități de socializare decât au investit.

Să luăm exemplul orașului finlandez Helsinki. Acesta a dezvoltat (prin intermediul unor case de programare software partenere) o platformă care are capacitatea de a prezenta orașul în timp real într-o formă virtuală. Totul este pe net! Sistemul este văzut drept: „[...] un mediu de mesagerie distributivă unde toate vehiculele în mișcare, precum autobuzele și taxiurile, pot fi reprezentate printr-un avatar corespunzător cu toate legăturile lor în model... În varianta virtuală a lui Helsinki, poți să-ți întâlnești prietenii sub formă de avatar, exact cum îi întâlnești în adevăratul Helsinki. Doar că în lumea virtuală nu ești nevoit să pleci de acasă atunci când plouă torențial sau ninge. Poți folosi aceleași locuri de întâlnire preferate, cum ar fi în față la Stockman sau la Turnul cu ceas Lasipalatsi. Poți chiar să ai în jur aceiași mulțime de prieteni și este posibil să faci cunoștință și cu alții.” Minunat!!

Totuși aceste gadgeturi software trebuie acceptate cu un oarecare scepticism, altfel prezintă riscul de a hipnotiza. Tehnologiile inteligente ridică cel puțin trei feluri de amenințări posibile:

Amenințări asupra libertății: computerizarea universală și supravegherea omniprezentă converg, putând să dea naștere unei puteri totalitariste asemenea celei descrise de Orwell în „1984”;

Amenințări asupra calității traiului: de la incertitudinea individului până la deteriorarea comunităților, nu este clar dacă traiul în societatea informatizată aduce beneficii mai repede decât erodează echilibrul mintal și spiritul civic;

Amenințări asupra demnității umane: pe măsură ce tot mai mulți oameni își transformă diverse aspecte ale vieții lor pentru a intra într-o interacțiune simbiotică cu mașinăriile, devenim din ce în ce mai mecanici și din ce în ce mai puțin umani.

Platformele mobile de tip „smart”, dacă sunt utilizate cu atenție și responsabilitate – în dorința de a minimiza cât mai multe din efectele prezentate mai sus, conduc la revoluționarea termenului de „viitor”. Nu vom mai stabili ora

și locul unde să ne întâlnim cu prietenii ci „ne vom auzi la telefon” sau „îți spun unde mă găsești”!

„În cultura mobilă individul trăiește cu un picior în viitor, folosind mobilul pentru a-și administra viitoarele întâlniri și treburi. Locurile și timpul nu sunt planificate în avans; oamenii preferă să se învoiască să sune (se înțelege de la sine adesea) *când ajung acolo*. Acest lucru face viața mai puțin strictă, din moment ce este posibil să aranjezi fiecare zi în funcție de evenimentele pe care le aduce.

Mobilul menține o deschidere pentru întâlniri flexibile și pentru aranjarea lor după cum e mai convenabil în ziua respectivă... mobilul bruiază structura anterior stabilită pentru fiecare zi și o schimbă spre o direcție mai flexibilă. Acest lucru scoate la iveală o schimbare în felul în care percepem timpul, încât noțiunea unui viitor prefabricat, organizat este înlocuită de un sens oscilant al timpului care este raportat constant la viitor. Viitorul nu mai este conceput drept ceva care constă doar în momente exacte, ci ca o sumă de locuri-în-timp aproximative care sunt deschise negocierii în funcție de situație.”

Apare aici un efect denumit „efectul de fax” sau „legea plenitudinii” – o noțiune foarte radicală. În cadrul economiei tradiționale, în fond, valoarea provine de la penurie. „Icoanele avuției” convenționale – diamantele, aurul – sunt prețioase tocmai pentru că sunt rare. Iar atunci când ceva limitat devine abundent – așa cum s-a întâmplat cu petrolul în anii '80 și '90 – își pierde valoarea. Însă logica rețelei este exact pe dos. Acum forța și valoarea provine din abundență. Cu cât sunt mai mulți vizitatori pe site, cu cât adăugați mai multe persoane la rețeaua personală, cu atât ea devine mai puternică: este instrumentul suprem pentru fabricarea facilă a unor astfel de rețele personale.

Efectul advers – imunizarea

Teoretic, așa cum am spus mai sus, faptul că fiecare are un telefon face ca rețeaua telefonică să fie foarte puternică. Faptul de a face parte dintr-o rețea amplă poate fi un lucru minunat și, teoretic, cu cât rețeaua este mai amplă, cu atât ea este mai puternică. Însă pe măsură ce rețeaua se mărește, se măresc și cheltuielile pe care le suportă fiecare membru al rețelei, adică timpul pierdut în plus și bătaie de cap (cele mai multe apeluri telefonice la care răspundem sunt pentru a ni se cere ajutorul, mai curând decât pentru a ni se veni în ajutor). Tocmai de aceea, oamenii nu mai stau de vorbă cu cei care sună ca să vândă produse prin telefon sau să răspundă la studii de piață și, tocmai de aceea, cei mai mulți dintre noi au activată o casuță de mesagerie și folosesc metode de identificare a apelantului, astfel încât să poată selecta apelurile. Rețeaua telefonică este atât de mare și imposibil de supravegheat, încât începem să fim interesați de utilizarea ei cât mai selectivă. Devenim imuni la telefon.

Oare cu poșta electronică lucrurile stau altfel? Îmi amintesc când mi-am creat pentru prima oară un cont de e-mail, pe la sfârșitul anilor '90. Îmi amintesc că mă grăbeam acasă foarte nerăbdător, îmi conectam modemul și descopeream că am... trei mesaje de la trei prieteni foarte buni. Ce făceam? Compuneam imediat răspunsuri lungi și elegante. Acum, bineînțeles, mă trezesc dimineța, mă duc la calculator și găsesc șaiszeci și patru de mesaje, iar nerăbdarea pe care o simțeam odată a fost acum înlocuită de groază. Primesc mesaje inutile și nedorite, tot felul de povestioare și glume care circulă pe la toată lumea și care nu mă interesează, oameni cu care nu am prea multe de discutat îmi scriu ca să-mi ceară să fac lucruri pe care nu vreau să le fac. Cum răspund? Compun mesaje foarte, foarte scurte – rareori mai mult de două propoziții – și de multe ori îmi ia două sau trei zile ca să le răspund oamenilor; iar la foarte multe mesaje, nu răspund deloc. Bănuiesc că la fel fac foarte mulți utilizatori ai poștei electronice din lumea întreagă: cu cât primim mai multe mesaje prin poșta electronică, cu atât răspunsurile noastre devin mai scurte, mai selective și mai tardive. Acestea sunt simptomele imunizării.

Rețelele de socializare, precum Facebook, suferă de același efect. De altfel regăsim în presă din când în când articole cu mesaje precum: „două sute de milioane de utilizatori de Facebook și-au închis conturile în anul 2013”, „supremația rețelelor de socializare se apropie de un sfârșit”.

Ce trebuie să știm?

Când există atâtea pericole, amenințări și incertitudini legate de tehnologia găștilor inteligente, de ce ar trebui să ne mai batem totuși capul cu ea?

Răspunsul la aceasta întrebare este același care ar fi putut fi dat la aceeași întrebare pusă atunci când limbajul, scrisul și tiparul au fost descoperite: crearea tehnologiilor de cunoaștere și aplicarea lor la scară din ce în ce mai mare de către întreprinderile bazate pe cooperare este inseparabilă de ceea ce ar trebui să fie uman. Cercetătorul științific cognitiv Andy Clark crede că oamenii au devenit de ceva vreme cyborgi, „nu în sensul superficial de a combina carnea cu firele, dar în cel mai profund sens, acela de a fi în simbioza om-tehnologie: sistemele de gândire și raționament ale căror minți și firi sunt răspândite în creierul biologic și circuitele non-biologice”.

Ar fi o greșeală să încercăm să fixăm „natura umană” la ceea ce oamenii au fost, deoarece „creierul nostru sunt (de la natură) mecanisme neobișnuit de flexibile a căror funcționalitate biologică corespunzătoare a implicat întotdeauna recrutarea și explorarea recuzitei și scheletelor nonbiologice”.

Noile tehnologii informaționale, în general – nu doar banii și scrisul – foarte des descentralizează puterea și acest fapt nu este acceptat cu grație de către cei care dețin puterea în exercițiu. De aici rezultă o anumită doză de turbulență istorică, inclusiv în contemporaneitate.

Acknowledgements

Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/134650, "Burse doctorale și postdoctorale pentru tineri cercetători în domeniile Științe Politice, Științe Administrative, Științele Comunicării și Sociologie".

Bibliografie

- Baltac Vasile (2010) *Tehnologiile informației – noțiuni de bază*. Andreco Educațional, București.
- Castells Manuel (2010), *End of Millennium. The Information Age, Economy, Society and Culture Volume III*, John Wiley & Sons, Ltd., Publication, United Kingdom.
- Gladwell Malcolm (2000), *The Tipping Point. How Little Things Can Make a Big Difference*. Little, Brown and Company, Boston.
- Milutinović Miloš, Dadić Jovana, Barać Dušan, Despotović-Zrakić Marijana (2013), *Improving E-Government Services Using NFC Technology în Regionalisation and Inter-regional Cooperation*, publicat de NISPAcee Press, www.nispa.org.
- Rheingold Howard (2003), *Smart Mobs. The Next Social Revolution*. Perseus Books Group, Cambridge.
- Rheingold Howard, Weeks Anthony (2012), *Net Smart. How to Thrive Online*. The MIT Press, Cambridge.
- Schmidgen Wolfram (2002). *Eighteenth-Century Fiction and the Law of Property, Henry Fielding and the common law of plenitude*, Cambridge University Press.
- Vrabie Cătălin (2013), *Elemente de IT pentru Administrația Publică*, (Vol. 1 și Vol. 2), ProUniversitaria, București.
- Warwick Kevin (2011), *Artificial Intelligence. The Basics*. Routledge, New York.